

Ks. prof. dr hab. Lucjan Świto
Katedra Filozofii i Prawa Kanonicznego
Wydział Teologii
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

**Recenzja rozprawy doktorskiej s. mgr lic. Ganny Tumanevych
pt. „Wpływ opinii biegłego psychologa
na wyroki w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa
w Sądzie Biskupim Diecezji Kijowsko-Żytomierskiej w latach 2008-2015”,
napisanej pod kierunkiem dr hab. Marty Greszaty-Telusiewicz, prof. KUL**

W odpowiedzi na pismo Pana dra hab. Andrzeja Herbata, prof. KUL, Dziekana Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie z dnia 11 października 2021 r., które powiadamia o uchwale Rady Instytutu Prawa Kanonicznego z dnia 4 października 2021 r. powołującej mnie na recenzenta rozprawy doktorskiej s. mgr lic. Ganny Tumanevych pt. „Wpływ opinii biegłego psychologa na wyroki w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa w Sądzie Biskupim Diecezji Kijowsko-Żytomierskiej w latach 2008-2015”, przesyłam wymaganą przepisami prawa opinię dotyczącą rozprawy kandydata do stopnia naukowego doktora nauk prawnych.

Temat, problem badawczy

Problematyka prawa małżeńskiego związanego z orzekaniem o nieważności małżeństwa jest materia, która zwłaszcza po przeobrażeniach społeczno-politycznych w Europie schyłku XX wieku nieustannie cieszy się dużym zainteresowaniem społeczeństwa, w tym również i przedstawicieli nauki. Zainteresowanie to w naturalny sposób przekłada się również na specyfikę postępowania kanonicznego i dotyczy różnych jego aspektów: zarówno małżeńskiego prawa materialnego jak i prawa procesowego.

W kanonicznym procesie o nieważność małżeństwa szczególnym przedmiotem uwagi zdają się być środki dowodowe, do których obowiązujący *Kodeks Prawa Kanonicznego* zalicza: oświadczenia stron, dokumenty, zeznania świadków, opinie biegłych, wizję lokalną i oględziny sądowe, a także domniemania. W niektórych zaś kategoriach spraw o nieważność małżeństwa, jak na przykład z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej (kan. 1095 n. 3 KPK), kluczowe miejsce zajmuje dowód z opinii biegłych, np. psychologów czy psychiatrów, których powołania domaga się wprost sam ustawodawca kościelny (zob. kan. 1678 § 3 i art. 203 DC).

W tym miejscu przypomnieć warto, że dowód z opinii biegłego jest specyficznym środkiem dowodowym. Służy on stworzeniu sądowi możliwości prawidłowej oceny materiału procesowego w wypadkach, kiedy ocena ta wymaga wiadomości specjalnych, a więc wiedzy wykraczającej poza objętą zakresem wiedzy ogólnej – powszechnej. Zadaniem biegłego zasadniczo nie jest przy tym poszukiwanie dowodów i okoliczności mających uzasadnić argumentację stron procesu, lecz dokonanie oceny przedstawionego materiału z perspektywy posiadanej wiedzy i przedstawienie sądowi danych (wniosków) umożliwiających poczynienie właściwych ustaleń faktycznych i właściwą ich ocenę prawną. Biegły jest zobowiązany do zachowania bezstronności i występując w procesie nie posiada zwłaszcza kompetencji prawnych, by poszukiwać i przedstawiać argumenty oraz dowody niezbędne dla poparcia stanowiska którejkolwiek ze stron procesu.

Już zatem w kontekście uwag powyższych stwierdzić należy, iż Doktorantka przedkładając dysertację pt. „Wpływ opinii biegłego psychologa na wyroki w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa w Sądzie Biskupim Diecezji Kijowsko-Żytomierskiej w latach 2008-2015” sięgnęła po problematykę niewątpliwie aktualną, niezmiernie ważną i nośną społecznie, a także mającą wymiar praktyczny. I to z dwóch, zasadniczych powodów.

Po pierwsze, niezależnie od tego, iż samo zagadnienie nieważności małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej jest – jak wydaje się – już dość dobrze opracowane w doktrynie, to jednak spojrzenie na tą problematykę przez pryzmat lokalnego trybunału kościelnego przy wykorzystaniu najnowszych osiągnięć psychologii dostarczyć może interesujących wniosków uzupełniających stan wiedzy w kanonicznym prawie małżeńskim i procesowym.

Drugim, szczególnie wartym podkreślenia aspektem przedłożonej dysertacji jest to, że praca ta poprzez empiryczne sięgnięcie do konkretnych orzeczeń sądowych, w których trybunał posiłkował się opinią biegłego psychologa, podejmuje próbę ukazania wpływu tychże opinii na ostateczne rozstrzygnięcie sprawy. To, na ile tytułowy cel niniejszej pracy udało się

Doktorantce zrealizować, może być w pewnej mierze dyskusyjne. Niemniej jednak nie ulega wątpliwości, że sama próba zweryfikowania tego zagadnienia w powiązaniu ze wspomnianą przyczyną nieważności małżeństwa, jest zamierzeniem niełatwym, a poczynione ustalenia – nawet jeśli miałyby być dopiero początkowym punktem wyjścia do dalszych naukowych poszukiwań – świadczą o dobrze ukierunkowanej ambicji naukowej Autorki. Zwrócenie uwagi na fakt, iż opinia biegłego w praktyce orzeczniczej trybunałów kościelnych niekiedy *de facto* sama w sobie kreuje już charakter rozstrzygnięcia, skłania do refleksji nad autonomią orzeczniczą sędziów wyrokujących w danej sprawie. Podjęty temat posiada więc walor oryginalności, ma znaczenie dla nauki kanonicznego prawa małżeńskiego i tym samym odpowiada wymogom pracy doktorskiej.

Źródła i literatura

Rozprawa doktorska została oparta na wystarczającym materiale źródłowym. Oprócz podstawowych źródeł kościelnego prawa powszechnego, na które składają się między innymi *Kodeksy Prawa Kanonicznego* z 1917 i 1983, Instrukcja procesowa *Dignitas connubii*, przemówienia papieża Jana Pawła II, *Katechizm Kościoła Katolickiego*, *Motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, wyroki Trybunału Roty Rzymskiej, Doktorantka sięgnęła do niepublikowanych wyroków Sądu Biskupiego Diecezji Kijowsko-Żytomierskiej wydanych w latach 2008-2015 dotyczących spraw o nieważność małżeństwa z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej. Wystarczająca jest również przeprowadzona i wykorzystana kwerenda bibliograficzna, obejmująca głównie opracowania z zakresu materialnego i procesowego małżeńskiego prawa kanonicznego. Pozycje uwzględnione w bibliografii mają swoje odzwierciedlenie w treści pracy i przypisach.

Wykaz źródeł wykonany jest jednak nie dość starannie i niejednolicie. Brak jest na przykład wskazania autora Listu apostolskiego *Mitis Iudex Dominus Iesus*, pełnego opisu bibliograficznego orzeczeń rotalnych, a także (choć może to nie jest kwestią szczególnej wagi) trudno ustalić, w jakim kluczu Doktorantka przyjęła pisownię danych w opisie bibliograficznym. Tytułem przykładu: imię papieża Jana Pawła II jest w pracy dwukrotnie zapisane po włosku, a raz po polsku. Niejasny jest również układ wykazu literatury, który rozdzielił pozycje pisane czcionką łacińską od cyrylicy.

Struktura i treść pracy

Rozprawa doktorska ma postać maszynopisu zatytułowanego „Wpływ opinii biegłego psychologa na wyroki w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa w Sądzie Biskupim Diecezji Kijowsko-Żytomierskiej w latach 2008-2015”, liczy 250 stron i składa się ze strony tytułowej, spisu treści, wykazu skrótów, wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia, bibliografii oraz streszczenia w języku polskim i angielskim.

Wstęp został napisany „z rozmachem”. Uzasadniając wybór tematu i wprowadzając w jego problematykę Doktorantka poruszyła chyba wszystkie najważniejsze dla historii Ukrainy uwarunkowania. Wspomniała o wywołanym w latach 1932-1933 wielkim głodzie, represjach stalinowskich wobec ukraińskiej inteligencji, prześladowaniu Kościoła katolickiego i prawosławnego, niszczeniu kultury ukraińskiej przez komunistów, a także o deficycie duchowym, pustce ideologicznej i patologii społecznej, którą można zaobserwować na terenach byłego Związku Radzieckiego. Po takim, wielowątkowym i szerokim wprowadzeniu, Doktorantka przeszła następnie do zasadniczego problemu swoich badań wskazując, iż na podstawie analizowanych wyroków Trybunału Diecezji Kijowsko-Żytomierskiej wydanych w latach 2008-2015, zamierza ukazać wpływ opinii biegłego na proces kształtowania się pewności moralnej u sędziego orzekającego o nieważności małżeństwa. Wyjaśniła, iż sięgnęła po taki temat, ponieważ „ogład przeszłości, refleksja nad teraźniejszością”, a także podjęcie pracy we wskazanym wyżej trybunale kościelnym (między innymi) w charakterze biegłego psychologa, rozbudziło w niej „zainteresowanie tematem przyczyn niezdolności psychicznej, która powoduje nieważność małżeństwa” (s. 7). Formułując cel swoich badań Doktorantka wskazała przewidywany efekt pracy, którym ma być „przedstawienie kryteriów sposobów sporządzania opinii biegłego, jej strukturę, metod wykorzystywanych, oraz spraw, w których opinia biegłego psychologa, najczęściej wystawiona w oparciu o opracowanie akt, była środkiem dowodowym o największej wartości” (s. 8). We wstępie do oczekiwanych rezultatów badawczych Doktorantka dołączyła również „ukazanie wpływu zaburzeń psychicznych na wewnętrzną zdolność nupturientów do powzięcia konsensusu małżeńskiego” (s. 8), co jednak wydaje się odbiegać od przyjętego tematu dysertacji. Następnie Doktorantka opisała zastosowane metody badawcze, scharakteryzowała wykorzystaną literaturę, a także omówiła strukturę pracy.

Zasadniczy korpus pracy składa się z czterech rozdziałów, przy czym najcenniejszym i najbardziej zbieżnym z tematyką rozprawy, jest rozdział pierwszy pt. „Biegły w doktrynie prawa kanonicznego”. Przeprowadzona analiza obowiązujących norm prawnych oraz przegląd doktryny w tej materii umożliwiła Doktorantce zdefiniowanie pojęcia biegłych kościelnych, dokonania ich merytorycznego podziału, a także zaprezentowanie struktury i sposobów

sporządzania opinii przez biegłych. Doktorantka słusznie zauważyła, iż opinia biegłego jest zawsze tylko jednym z wielu dostępnych środków dowodowych, chociaż w niektórych – wskazanych przez ustawodawcę przypadkach – niezbędna do poznania prawdziwej natury jakiejś rzeczy. W sprawach o nieważność małżeństwa z kan. 1095 KPK biegły winien w szczególności określić naturę i ciężkość choroby, czas jej występowania w stanie ukrytym i w stanie ostrego ujawniania się oraz jej trwałość lub przejściowość. Opinia powinna odznaczać się jasnością, logiką i obiektywnością oraz jednoznacznie uzasadniać stopień pewności moralnej biegłego.

Pozostałe trzy rozdziały, to analiza tych wyroków Trybunału Diecezji Kijowsko-Żytomierskiej wydanych w latach 2008-2015, w których ustanawiany był biegły w sprawach o nieważność małżeństwa z tytułu, o którym w kan. 1095 KPK. Próbując zrozumieć przyjęty podział wydaje się, że Doktorantka poprzez analizę wybranych wyroków chciała zilustrować wpływ opinii psychologicznych na konkretne rozstrzygnięcia sędziów, którzy w swoich uzasadnieniach odnosili się do opinii biegłych.

I tak w rozdziale drugim pt. „Alkoholizm jako przyczyna nieważności małżeństwa” Doktorantka po zaprezentowaniu w oparciu o literaturę z zakresu psychologii problematyki związanej z alkoholizmem, przystąpiła do analizowania 35-wyroków Trybunału Diecezji Kijowsko-Żytomierskiej, które dotyczyły niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z powodu choroby alkoholowej. Doktorantka zauważyła, iż w analizowanych wyrokach istotnym elementem opinii psychologicznej, który miał wpływ na orzeczenie sędziego, było określenie fazowości choroby alkoholowej i wskazanie początku uzależnienia od alkoholu. Ten właśnie element opinii psychologicznej był uwzględniany we wszystkich orzeczeniach i miał decydujące znaczenie na ostateczny wyrok.

W rozdziale trzecim pt. „Osobowość dyssocjalna jako przyczyna nieważności małżeństwa”, Doktorantka – w podobny sposób jak w rozdziale poprzedzającym – w oparciu o literaturę przedmiotu dokonała najpierw charakterystyki osobowości dyssocjalnej, a następnie zanalizowała 43-wyroki, które dotyczyły właśnie tego zaburzenia psychopatycznego, jako źródła niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Analiza orzeczeń sądowych pozwoliła sformułować tezę, iż przy tego rodzaju sprawach istotnym elementem opinii psychologicznej, który ma wpływ na orzeczenie sędziego, jest odróżnienie i wyodrębnienie przez biegłego typowych cech zaburzenia dyssocjalnego od trudności charakterologicznych, które same z siebie nie są przyczyną nieważności małżeństwa.

Rozdział czwarty pt. „Inne przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa”, podobnie jak dwa rozdziały poprzedzające, posiada ten sam układ i metodę

badan. Doktorantka najpierw dokonała charakterystyki innych zaburzeń osobowości, to jest osobowości niedojrzałej, osobowości bierno-zależnej, zaburzenia emocjonalnego oraz zaburzenia psychoseksualnego, podkreślając typowe zachowania, które o tych zaburzeniach świadczą i wskazując na obowiązki małżeńskie, których osoba z takimi zaburzeniami nie jest w stanie podjąć. A następnie każdą z wyróżnionych zaburzeń osobowości zilustrowała kwerendą 41 wyroków Trybunału Diecezji Kijowsko-Żytomierskiej, w których sędziowie w swoich decyzjach uwzględniali opinie biegłych oceniających procesujących się małżonków pod kątem ich zdolności do budowania więzi emocjonalnej, do zachowania wierności i nierozzerwalności małżeńskiej, do podjęcia normalnego współżycia seksualnego, do odporności na stres i frustrację. Wskazanie bowiem konkretnych obowiązków, których małżonek nie był w stanie podjąć, powinny – zdaniem Doktorantki – znaleźć się w opinii biegłego jako jej konieczny element, który będzie miał wpływ na decyzję sędziego orzekającego o nieważności małżeństwa.

Całość pracy zamyka zakończenie, w którym Doktorantka zestawiała najważniejsze tezy swojej pracy. Podkreśliła między innymi potrzebę prawidłowego użycia środków dowodowych w postaci opinii biegłego, zwracając uwagę na dwa przeciwstawne trendy u sędziów: albo bezkrytycznej akceptacji opinii biegłego, albo niewystarczająco umotywanego odrzucenia jego ekspertyzy lub wręcz niepowoływania go w ogóle. Dokonała też krótkiego zestawienia analizowanych orzeczeń Trybunału Diecezji Kijowsko-Żytomierskiej.

Wniosek końcowy

Przedstawiona do oceny w przewodzie doktorskim praca s. mgr lic. Ganny Tumanevych pt. „Wpływ opinii biegłego psychologa na wyroki w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa w Sądzie Biskupim Diecezji Kijowsko-Żytomierskiej w latach 2008-2015”, pomimo sygnalizowanych uwag krytycznych, stanowi interesujący przyczynek do badań nad jurysprudencją trybunałów lokalnych. Dokonując analiz zakreślonych tytułem dysertacji Doktorantka wykazała się umiejętnością postawienia oryginalnego problemu naukowego, dostosowania do jego rozwiązania logicznej konstrukcji, a także konsekwencją badawczą.

Kwerenda akt, jakiej dokonała Doktorantka, jest imponująca, podobnie jak i uwaga z jaką Autorka opisała każdą z badanych spraw. Wszystkie z przytoczonych orzeczeń i ich uzasadnień są poznawczo interesujące, niewątpliwie obrazują działalność Trybunału Diecezji Kijowsko- Żytomierskiej w okresie ujętym w analizowanym przedziale czasowym i świadczą o dużej dociekliwości Autorki.

Pewien niedosyt może jednak budzić brak adekwatnej syntezy, a zwłaszcza syntezy odnoszącej się do problemu badawczego *explicite* ujętego w tytule. W konkluzji dysertacji nie dość wyraźnie wybrzmiewają własne oceny Autorki. Odwołując się do tytułowego problemu, tj. zagadnienia wpływu opinii biegłych psychologów na wydane wyroki, można byłoby oczekiwać, iż rozprawa udzieli odpowiedzi na szereg pytań, które w kontekście zasadniczego problemu badawczego zdają się nasuwać *prima facie*. Jednym z nich jest to, czy w każdej sprawie dotyczącej wspomnianego tytułu nieważności małżeństwa, opinia biegłego psychologa rzeczywiście być musi? Innymi słowy: czy dowód ten w świetle kan. 1678 § 3 KPK i art. 203 DC ma charakter obligatoryjny i czy opinię psychologiczną sąd winien dopuszczać zawsze, nawet jeśli w realiach konkretnej sprawy jej moc dowodowa z góry jest wysoce wątpliwa? Kolejne pytanie wiąże się z zawartą w podsumowaniu pracy konkluzją, iż nie wszystkie z opinii biegłych powołanych w badanych sprawach miały bezpośrednie przełożenie na treść wydawanych orzeczeń. Skoro nie miały – to z jakich względów? Jeśli w danej sprawie trybunały nie podzielały wniosków biegłego, lub podzieliły je tylko częściowo, to co legło u podstaw takiej decyzji sędziów? Praca nie wyjaśnia również, co mogłoby wpłynąć i zdecydować na dopuszczenie dowodu z opinii kolejnego biegłego z tej samej dziedziny, jeśli sąd dysponuje już jedną opinią biegłego? Inaczej mówiąc: jakie mankamenty mogłyby zdyskwalifikować opinię biegłego powołanego pierwotnie czyniąc ją nieprzydatną w sprawie? Nie sposób wreszcie nie zapytać i o to, czy w badanych sprawach występowały opinie psychologiczne sporządzone dla potrzeb innego postępowania (np. w sprawie o rozwód cywilny) i czy miały one znaczenie dowodowe w postępowaniach kanonicznych objętych przedmiotową analizą?

W kontekście tych pytań, które pozostają bez odpowiedzi, trudno oprzeć się wrażeniu, że o ile Autorka analizując problem tytułowy rzetelnie przedstawiła szczegóły, o tyle w kwestii wniosków poprzestała na konkluzji dość powierzchownej i nader lakonicznej.

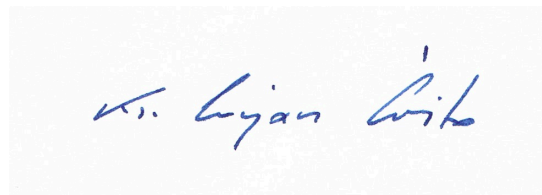
Pomimo jednak tych (i innych, sygnalizowanych w tekście) uwag krytycznych napisaną dysertację oceniam wysoko, zarówno pod względem formy jak i treści. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż praca s. mgr lic. G. Tumaneyych jest pierwszym dziełem, które w sposób kompleksowy i bardzo rzetelny – wskazujący na dobrze opanowany warsztat naukowy Autorki – dokonuje omówienia wszystkich judykatów wydanych w okresie siedmiu lat w badanym trybunale lokalnym. Cenne i wartościowe pod względem naukowym jest również to, że przedstawiając działalność trybunału kościelnego Autorka czyni to w optyce kategorii spraw, które przed trybunałem tym toczyły się. Takie ujęcie tematu, w powiązaniu z faktem, iż Autorka prezentując poszczególne sprawy nie poprzestaje jedynie na ich

kronikarskim opisie, ale dokonuje również ich analizy, między innymi pod względem przyczyn uzasadniających poszczególne podstawy wnoszonych skarg oraz odnosi je do struktury opinii psychologicznej wskazuje, że przedstawiona do oceny dysertacja może być przyczynkiem do dalszych naukowych rozważań na płaszczyźnie kanonicznego prawa małżeńskiego.

Struktura pracy jest w zasadniczej mierze poprawna i uzasadniona, warsztat językowy staranny, a prowadzony wywód logiczny, odpowiadający tematyce wskazanej w tytule i konsekwentnie zmierzający do osiągnięcia wyznaczonego we wstępie celu badawczego. Autorka zrealizowała swoje zamierzenia badawcze i dała dowód, że umie myśleć i pracować naukowo poprawnie.

Biorąc więc pod uwagę, iż przedstawiona do recenzji dysertacja spełnia wszystkie wymogi stawiane rozprawie doktorskiej w świetle Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2003, nr 65, poz. 595, późn. zm.) w związku z art. 179 ust. 2 i ust. 3 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. 2018 poz. 1669) i § 24 ust. 2 Statutu KUL, **stawiam pozytywny wniosek** do Rady Instytutu Prawa Kanonicznego na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie o dopuszczenie s. mgr lic. Ganny Tumanevych do dalszego etapu przewodu doktorskiego.

Olsztyn, dnia 20 grudnia 2021 r.



ks. prof. dr hab. Lucjan Świto